

نقد

و

نظر

شامل:

- معرفی و نقد کتاب
- نقد نقد
- ترجمه (از عربی به فارسی)
- گزارش
- گفت و گو و...

کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی (مطالعات تطبیقی عربی - فارسی)

دانشگاه رازی، دوره دهم، شماره ۴ (پیاپی ۴۰)، زمستان ۱۳۹۹، صص. ۱۴۷-۱۴۹

(نقد و نظر)

نقدی بر یکی از شواهد محفوظ در تأثیرپذیری سعدی از امثال عربی

حسینعلی محفوظ، اولین دانشجوی دکترای خارجی دانشگاه تهران، پایان‌نامه خود را در رشته زبان و ادبیات فارسی به راهنمایی بدیع الزمان فروزانفر با عنوان «سعدی و متنبی»، در سال ۱۳۳۷، به منظور نشان دادن تأثیرپذیری سعدی از ادب عربی نوشت (ر.ک: مجله دانشکده ادبیات، ۱۳۳۵: ۹۴-۹۵) و تعدادی از صاحب‌نظران، به‌علت بی‌انصافی او در خصوص سعدی و تعصب نسبت به ادب عربی، ادعاهایش را نقد و بررسی کردند (برای نمونه ر.ک: مهدوی دامغانی، ۱۳۷۰: ۲۸؛ محقق، ۱۳۶۶، ج ۳: ۱۷۷-۱۸۴؛ انوار، ۱۳۶۶: ۳۴۷-۴۰۳) (ر.ک: سبزیان‌پور و رضایی، ۱۳۹۲: ۱۳۳-۱۶۱).

نمونه زیر یکی از مواردی است که در پژوهش‌های پیشین به آن اشاره نشده است. این شاهد نمونه دیگری از شتاب‌زدگی و تعصب محفوظ برای اصرار بر تأثیرپذیری سعدی از ادب عربی است:

جوانی پاک‌باز پاک‌رو بود	که با پاکیزه‌رویی در گرو بود
چنین خواندم که در دریای اعظم	به گردابی درافتادند باهم
چو ملاح آمدش تا دست گیرد	مبادا کاندر آن حالت بمیرد
همی گفت از میان موج و تشویر	مرا بگذار و دست یار من گیر

(سعدی، ۱۳۸۱: ۱۴۸)

«فلما دار القعبُ فانتهی إلى کعبِ أبصرَ التمریَّ یحدِّ النظرَ إليه فآثره بمانه وقال للساقی: اسقِ أخاک النمری...» (المیدانی، بی‌تا، ج ۱: ۱۸۳) (ترجمه: هنگامی که کاسه به گردش درمی‌آمد و به کعب می‌رسید نمری به او خیره می‌شد او هم سهمیه آبش را به نمری می‌داد و به ساقی می‌گفت: این برادر نمری‌ات را آب ده...)

محفوظ (۱۳۳۶: ۱۶۲) با نقل بخشی از داستان مربوط به مثل «اسقِ أخاک التمری»، ادعا کرده است که سعدی ابیات بالا را از این داستان اقتباس کرده است. حال آنکه مقصود و هدف سعدی و این مثل، با یکدیگر مرتبط نیست. داستان از این قرار است که مردی از بنی‌نمر در روزی بسیار گرم، در بیابان، با کعب بن مامه و گروهی همراه می‌شوند؛ از آنجا که آب شرب آن‌ها کم بوده است، تصمیم می‌گیرند آب را سهمیه‌بندی کنند. بدین صورت که ظرف آب را بین حاضران به گردش درآورده، هر کس به اندازه مشخصی می‌نوشید. هرگاه نوبت به کعب می‌رسید، مرد نمری به او نگاه می‌کرد. کعب نیز سهم

خود را به نمری می‌داد تا اینکه کعب از تشنگی جان داد. میدانی در ادامه داستان می‌گوید: «فیسقیه حتی نقد الماء ومات کعب عطشاً. يضرب للزجل يطلب الحاجة بعد الحاجة.» (ترجمه: آنقدر به او آب داد تا آب تمام شد و کعب از تشنگی مرد. این مثل برای کسی به کار می‌رود که درخواستی پس از درخواست دیگر دارد.)

اما سخن سعدی از گونه‌ای دیگر است. سخن عشق و دلدادگی است؛ داستان عاشق و معشوقی است که در حال غرق هستند. عاشق به کشتی‌بان می‌گوید: مرا رها کن و محبوبم از مرگ نجات ده. روی سخن سعدی راه و رسم عشق‌بازی و جان فداکردن در راه معشوق است. درحالی که مفهوم مثل عربی، به بی‌شرمی و بی‌حیایی برخی مردم و سخاوت گروهی دیگر اشاره دارد. سعدی در ادامه داستان از شیوه عاشقی و لزوم تحمل سختی برای عاشق سخن می‌گوید:

در این گفتن جهان بر وی برآشف	شنیدندش که جان می‌داد و می‌گفت:
حدیث عشق از آن بطال منیوش	که در سختی کند یاری فراموش
چنین کردند یاران، زندگانی	ز کار افتاده بشنو تا بدانی
که سعدی راه و رسم عشق‌بازی	چنان داند که در بغداد تازی
اگر مجنون لیلی زنده گشتی	حدیث عشق از این دفتر نبستی

(سعدی، ۱۳۸۱: ۱۴۸)

وحید سبزیان پور*

استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

منابع و مآخذ

- انوار، امیر محمود (۱۳۶۶). مقایسه افکار متنبی و سعدی. ذکر جمیل سعدی: مجموعه مقالات و اشعار به مناسبت بزرگداشت هشتصدمین سالگرد تولد سعدی شیرازی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- سبزیان پور، وحید و صدیقه رضایی (۱۳۹۲). نگاهی تازه به داستان قدیمی سعدی و متنبی. پژوهشنامه نقد ادب عربی، ۶ (۶۴/۶)، ۱۳۳-۱۶۱.
- سعدی، مصلح‌الدین (۱۳۸۱). گلستان. تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی. چاپ ششم، تهران: خوارزمی.
- مجله دانشکده ادبیات (۱۳۳۵). ۳ (۳)، ۹۴-۹۵.
- محفوظ، حسینعلی (۱۳۳۶). متنبی و سعدی، طهران: چاپخانه حیدری.

محقق، مهدی (۱۳۶۶). میزان تأثیر سعدی از متنی. ذکر جمیل سعدی. مجموعه مقالات و اشعار به مناسبت بزرگداشت هشتصدمین سالگرد تولد سعدی شیرازی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

مهدوی دامغانی، احمد (۱۳۷۰). همه گویند ولی گفته سعدی دگر است. *ایران شناسی*، ۳ (۱)، ۲۶-۴۰.

المیدانی، ابوالفضل (بی تا). *مجمع الأمثال*. المحقق محمد محی الدین عبد الحمید. بیروت: دار المعرفة